

МОНГОЛЫН БОЛОВСРОЛЫН ФИЛОСОФИЙН ТУХАЙ ЗАРИМ САНАА

Профессор А.Цанжид

Нэг. ТАЙЛБАР-ТЭМДЭГЛЭЛ

Өмнөтгөл

Энэхүү гарчгийг тавьсны дараа чухам юуны тухай бичих ёстой вэ гэдгийг тунгаан бодох хэрэгтэй болж байгаа юм. Эхний ээлжид боловсролын тухай философи, боловсрол олгох, боловсрох үйл явцад буй болдог философи асуудлын тухай байх гэж төсөөлмөөр байгаа юм. Ингэх нь боловсролын философи гэж юу вэ, түүний судлагдахуун, арга зүй, эцэст нь судлаад буй болгосон философи мэдлэг гэж механик физик, органик хими гэдэг шиг цэгцтэй цогц мэдлэг байна уу үгүй юү гэсэн асуулт ч бас урган гарч байгаа юм. Боловсролын философи үүсэн буй болсноос хойш маш их судалгаа хийж, олон урсгал чиглэл буй болсон боловч хараахан тийм цогц мэдлэг үгүй байна. Энэ талаар Станфордын философийн нэвтэрхий тольд бичсэнийг үзье. “Боловсролын философи нь боловсролын мөн чанар, зорилго, боловсролын онол, практикаас үүдэлтэй философийн асуудлуудтай холбоотой хэрэглээний болон практик философийн салбар юм. Энэхүү практик нь хүний нийгэмд түгээмэл байдаг, түүний нийгэм, хувь хүний илрэлүүд нь маш олон янз, нөлөө нь маш гүнзгий байдаг тул энэ сэдэв нь ёс зүй, нийгэм/улс төрийн философи, эпистемологи, метафизик, оюун санааны гүн ухаан, сэтгэхүйн философи, хэл, философийн бусад салбарууд зэрэг өргөн хүрээг хамардаг. Энэ нь дотогшоо эх ухаан руугаа (философи ругаа -А.Ц.), мөн гадагшаа боловсролын практик, нийгэм, хууль эрх зүй, институцийн нөхцөл байдал гэх мэтээр хоёулынх нь хардаг тул боловсролын философи нь уламжлалт онол/практикийн хуваагдлын хоёр талтай холбоотой байдаг. Түүний судлагдахуун нь философийн үндсэн асуудлууд (жишээ нь, заах ёстой үнэ цэнтэй мэдлэгийн мөн чанар, боловсролын тэгш байдал, шударга ёсны шинж чанар гэх мэт) болон боловсролын тодорхой бодлого, практикт хамаарах асуудлууд (жишээ нь, стандартчилсан сургалтын хөтөлбөр, шалгалтын зохистой байдал, санхүүжилтийн тодорхой зохицуулалтын нийгэм, эдийн засаг, хууль эрх зүй, ёс суртахууны хэмжүүр, сургалтын хөтөлбөрийн шийдвэрийн үндэслэл гэх мэт) байдаг” хэмээн тодорхойлсон байна (<https://plato.stanford.edu/entries/education-philosophy/>). “Боловсролын философи нь боловсролын зорилго, хэлбэр, арга, агуулгыг судлахыг хэлнэ. Түүнийг эдгээр сэдвүүдийн гүн ухааны үндсэн дүн шинжилгээнд болон практик сурган хүмүүжүүлэх арга барилд дүн шинжилгээ хийхэд ашиглаж болно. Судлагдахуунд нь сургах ёстой үнэ цэнтэй мэдлэгийн мөн чанар, боловсролын шударга ёсны байдал зэрэг философийн үндсэн асуудлууд болон стандартчилсан тест, сургуулийн санхүүжилтийн нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн үр дагавар, боловсролын практик бодлого гэх мэт практикт хамаарах асуудлууд багтана. <https://tophat.com/glossary/p/philosophy-of-education/>

Тэгэхээр боловсролын философиг судална гэдэг бол маш өргөн хүрээтэй, цаг хугацаа их шаардсан дүн шинжилгээ хийх ажил байж таарна.

Гэвч нөгөө талаар “Монголын боловсролын философи” гэдэг нь ерөнхийдөө тус улсын боловсролын салбарыг хөгжүүлэх бодлогын тухай, түүний үндсэн зарчмуудын тухай асуудал хэмээн үзэж болно. Ийм тохиолдолд боловсролын философийн олон урсгал чиглэлийн ололт, дүгнэлт, боловсролын хөгжлийн талаар ЮНЕСКО зэрэг олон улсын байгууллагуудын баримт бичиг (тэдгээрт ч бас “философи” байгаа), боловсролын

судалгааны салбарт өөрийн орны хуримтлуулсан мэдлэг, туршлагад үндэслэн “үндэсний боловсролын философи”-ийг боловсруулж болно. Үүнийг боловсролын үндэсний номлол гэвэл илүү зохимжтой ч байж болох юм. Номлол нь боловсролын философийн хүрээнд буй болсон мэдлэгийг санд түшиглэхийн зэрэгцээ Монгол Улсын хөгжлийн өнөөгийн болон ойрын ирээдүйн хэрэгцээг тусгана. ШУТ -ын хөгжил, улсын хөгжил, боловсролтой хүний чадамжийн өөрчлөлт гэх мэт болон бусад шалтгааны улмаас номлол нь тодорхой хугацаатай байна. Өөрөөр хэлбэл, номлолд тогтмол байх үндсэн зарчим, бүтэц зэргээс гадна цаг үеийн шаардлагаар өөрчлөгддөг хэсэг байна гэсэн үг юм.

Боловсролын философийн олон урсгал чиглэл нь өнгөц харахад бие биетэйгээ эсрэг тэсрэг мэт боловч боловсрол хэмээх нийгмийн үзэгдлийн олон талт байдлын илэрхийлэл бөгөөд судалгааны урсгал чиглэл бүр аль нэг талыг нь товойлгон үзсэн байдаг. Тийм учраас философийн аль нэг тодорхой загвар нь тэдгээрийг анхааралдаа авч, өвөрмөц зорилготой нийцүүлэн зүй зохистой хослуулахыг эрмэлздэг. Монголын боловсролын философийг боловсруулах нь арга зүйн хувьд энэхүү зарчмыг баримтлах нь зүйтэй юм.

Монголын боловсролын философи бол боловсролын философи хэмээх мэдлэгийн салбарын нэг тодорхой хэв маяг мөн. Монголчууд хэзээнээс нааш үр хүүхэд, залуу хойч үеэ сурган хүмүүжүүлж, амьдралд бэлдэж ирсэн уламжлалтай, түүнийхээ философи үндэслэл нь болдог мэдлэг ухааны өв сантай байсан. Хүүхдэд нэгд, ажил хөдөлмөрийн буюу амьдрал ахуйгаа авч явах, хоёрт, бусадтай харилцан нийгмийн гишүүн байх, гуравт, гэр бүл зохион, үр хүүхдээ өсгөн сургаж, хүмүүжүүлэх гэсэн гурамсан мэдлэг, ур чадварыг эзэмшүүлдэг эрин зууныг туулан амьдралаар шалгагдсан боловсролын философитой байжээ хэмээн үзэж болно. Гэр бүл, нутаг нугынхан боловсролын эл системийн субъект байсан. Бурхны шашин нэвтрэн ирж монголчууд нийтээрээ шүтэх болсноор субъектийн тоо нэмэгдэж, 400 шахам жилийн хугацаанд монголын нөхцөлд зохицон, зонхилох байр суурийг эзлэх болсноор, бурхны шашны философи, ардын гүн ухаанд суурилсан философи буй болжээ. XX зууны эхэн үеэс иргэний боловсролын систем, соёл, гэгээрэл, үзэл суртлын байгууллагууд буй болсноор хүүхэд, залуучуудын боловсрол, хүмүүжилд хүчтэй нөлөө үзүүлдэг шинэ субъектүүд буй болжээ. Энэ нь хүүхдийг гэр бүлээс ямар нэг хэмжээгээр “холдуулж”, бусад тоглогчдын нөлөөг ихэсгэсэн байна. Магадгүй энэ үеэс “биеийг нь төрүүлснээс бус, ухааныг нь төрүүлээгүй” хэмээх хэлц үг гарсан байх.

Орчин үед нийгмийн өөрчлөлт болсон хэдий ч боловсролын гэр бүлд түшиглэсэн уламжлалт хэв маяг улам бүр эвдрэн (XX зуунаас эхлэлтэй), шинэ хэв маяг түүний гүйцэтгэж ирсэн гурамсан үүргийг биелүүлж чадахгүй байна. Нийгмийн оюун санааны ертөнцөд зонхилох үзэл санаа байхгүй болж, “хаос” ноёрхох болов. Бурхны шашин, үндэсний үзэл, албан ёсны нийгэм, хүмүүнлэгийн шинжлэх ухаан, гаднаас шургалан орж ирж буй үзэл суртлуудын аль нь ч гол нөлөөтэй байж чадахгүй байна. Энэхүү “хаос” тодорхой төлөвт орж тогтворжих эсвэл, нийгмийг задрал болоход хүргэх аюултай юм. Ийм нөхцөлд үндэсний боловсролын философийг боловсруулах нь зарчмын ач холбогдолтой юм.

Монгол Улсын төрөөс боловсролыг хөгжүүлэх талаар баримтлах бодлогын зорилго нь:

- Улс орны түргэвчилсэн хөгжлийн хэрэгцээнд нийцүүлэн боловсролын чанарыг сайжруулах,
- Үндэсний боловсролын философи/номлолыг буй болгон мөрдөх,

- Монгол хүний төрөлх чадварыг, авьяаслаг хүүхэд, залуучуудыг тасралтгүй хөгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх,
- Залуу үеийн эх оронч, иргэнлэг байр суурийг бэхжүүлэх,
- Оюун санааны хүрээнд буй болсон хямралт байдлыг гэтлэн давж, ард түмний соёл, ёс суртахууны нэгдмэл байдлыг буй болгох,
- Боловсролын салбарын хоцрогдлыг богино хугацаанд арилгахын тулд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх.

Монголын боловсролын зорилго

Үндэсний боловсролын философийн үндсэн зарчим нь монгол боловсрол залуу үеийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн байх ёстой гэдэг юм. 1974 онд “Ромын клуб”-ээс боловсруулсан “Боловсрол хязгааргүй” хэмээх илтгэлд боловсрол нь “хадгалах” болон “инновац”-ийн гэсэн үндсэн хоёр хэв маягтай байх гэсэн ангиллыг санал болгосон билээ. Хадгалах хэв маягийн боловсрол нь түүхийн бүхий л хугацааны дотор буй болсон социаль туршлагыг залуу үед эзэмшүүлснээр тухайн үед оршин байгаа нийгмийг тэр янзаар нь нөхөн “үйлдвэрлэхэд” чиглэдэг бол хөгжүүлэх буюу инновацийн хэв маяг нь хүнийг хөгжүүлэх зорилгыг баримтлан нийгмийг тухайн үеийн нөхцөл байдалд зохицуулан, цаашид оршин тогтнох чадварыг нь улам өсгөн нэмэгдүүлэхэд чиглэдэг. Нэг дэх хэв маяг зонхилж байгаа үед гэр бүл, төр, сүм хийдээс зориуд ялган авсан мэдлэгийг залуу үед дамжуулах зорилгыг агуулж байдаг. Ийм системд сурган хүмүүжүүлэгч гол байрыг эзэлнэ. Харин хөгжүүлэх хэв маягтай боловсрол бол хүний хөгжлийн үе шат бүрд шаардагдах тэр агуулгыг сонгон эзэмшүүлэх-эзэмшихэд чиглэнэ. Тийм учраас боловсролын агуулга нь сурганы үндсэн хэрэгсэл, хөгжлийн хүчин зүйл болж байдаг.

Боловсролын тухай ярихын тулд эхлээд боловсрол гэж юу вэ, орчин үед боловсрол хэмээх ойлголтыг хэрхэн ойлгож байна вэ гэдэг нь чухал юм. Боловсролын тухай олон тодорхойлолт бий. Түүнийг нэг талаас хүнийг мэдлэг, чадвартай болгох үйл ажиллагаа, нөгөө талаас хүн суралцах явцдаа олж эзэмшдэг мэдлэг, чадвар, үнэлэмж, туршлагын цогц хэмээн агуулга талаас нь боловсрох үйл явцын үр дүн гэж ойлгодог. Тэдгээрээс гадна хүнд боловсрол олгох зорилго бүхий инстүцүүдийг “боловсрол” хэмээх ойлголтод багтаана. Боловсролын тухай янз бүрийн тодорхойлолтыг үзвэл эдгээрийн аль нэгийг нь онцолсон юм уу эсвэл бүгдийг нь тоочин багтаасан байх нь элбэг. Зарим жишээг авч үзье.

- Сургалт, хүмүүжүүлэх, хөгжүүлэх болон хүн өөрөө сурч, хүмүүжих үйл явц, түүний үр дүн. Эх сурвалж: Педагогика и психология высшей школы методика работы с понятийным аппаратом. (<https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/obrazovanie-cto-ehto-takoe-ego-funkcii-vidy-urovni-stupeni.html>)
- Хувь хүн сойлын үнэт зүйлсийг эзэмших замаар хөгжих гадаад, дотоод нөхцөлийг бүрдүүлдэг нийгмийн амьдралын тусгай хүрээ. Эх сурвалж: Педагогический глоссарий. (<https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/obrazovanie-cto-ehto-takoe-ego-funkcii-vidy-urovni-stupeni.html>)
- Хүнийг хувь хүн, нийгэм, төр улсын сонирхолд нийцүүлэн хүмүүжүүлэх сургах, болон иргэн төрөөс тогтоосон боловсролын төвшнийг эзэмшсэн болохын нотлох зорилго чиглэл бүхий үйл явц. Эх сурвалж: Краткий словарь-справочник по гражданско-патриотическому воспитанию. Челябинск. 2014. [30, с. 3].

- education, discipline that is concerned with methods of teaching and learning in schools or school-like environments as opposed to various nonformal and informal means of socialization (e.g., rural development projects and education through parent-child relationships). Эх сурвалж: Britannica
- Aristotle – Education is the process of training man to fulfill his aim by exercising all the faculties to the fullest extent as a member of society.

Энэ бүхнээс үзвэл европ дахины сэтгэлгээнд боловсрол хэмээхийг эртний латины “хүмүүжүүлэх- upbringing, сургах-training” гэсэн агуулгатай “educationem” янз бүрийн хувилбартайгаар хадгалагдаж ирсэн бололтой. Тодорхойлолтуудын ялгаа нь сургах, хүмүүжүүлэх арга барил, сургалтын агуулга, түүний хэмжээ, сургагч суралцагчийн хоёрын харилцаа, боловсролд нийгмийн орчны үүрэг гэх мэтийг хэрхэн үзэж байгаад оршдог.

Боловсролын тухай хэзээ ямагт газар бүр тохирдог тодорхойлолт байж болохгүй. Уг ойлголт сургах, хүмүүжүүлэх гэсэн үндсэн санаагаа багтаахыг зэрэгцээ үндэсний онцлог, цаг үе, нийгмийн хэрэгцээтэй уялдаж байх ёстой болов уу. Орос хэлний «образование» гэдэг нь «образ» — мóрфoсис (юм уу пайдейя) гэсэн үгнээс гаралтай бөгөөд энэ н ямар нэг юманд тодорхой хэлбэр дүрс оруулах гэсэн агуулгатай гэж үздэг нь боловсролыг ойлгох үндэсний онцлог гэмээр байгаа юм. Харин дорно дахины боловсрол хэмээх ойлголтын агуулгыг Рабиндранат Тагорын “The highest education is that which does not merely give us information but makes our life in harmony with all existence” гэсэн санаа ерөнхийд нь илэрхийлж байна гэмээр. Энэ өгүүлбэр дорнын хүмүүсийн юмыг ерөнхийгөөс тусгай руу сэтгэдэг, ерөнхийд зохицож аж төрөх, ёс суртахууныг чухалчилдаг онцлогийг илэрхийлж байна.

Монгол Улсын оршин тогтнохуйн өнөөгийн нөхцөл байдлаас ургуулан бодвол боловсрол гэдэг бол тухайн нийгмийн соёл, хэрэгцээнд нийцсэн хүний хөгжлийн чиг зорилго бүхий хөгжлийн үйл явц хэмээн үзэж болох юм. Орчин үед ийм тодорхойлолтод хүний өөрийгөө хөгжүүлэх үйл явц гэж бас нэмэх болжээ. Гэвч бид энд албан ёсны боловсролын тогтолцооны хүрээнд хүн боловсрох тухай ярьж байгаа болохоор энэ хүрээнд л хүнийг хөгжүүлэх тухай ярина. Нийгмийн хэрэгцээ бол хоёр төвшинтэй. Үүнд:

- Дэлхий дахины: энэхүү том нийгэмлэгийн гол хоёр хэрэгцээ бол нэгд, хүн төрөлхтөн бүх нийтийн сүйрэл дагуулах дайнгүй энх тайван орших, хоёрт, дэлхийн сав, шимийн ертөнцийг хамгаалах. Монголын боловсрол энэ хоёр хэрэгцээг зайлшгүй харгалзах ёстой.
- Монголын нийгмийн хэрэгцээ: үүнийг улс орноо хөгжүүлж монголчуудын соёлоо хадгалан хамгаалж, хүн ардаа сайн сайхан байлгахын төлөө улс орноо хөгжүүлэх хэмээн ерөнхийд нь томъёолж болно.

Боловсрол олон талын нөлөө, хэмжүүртэй:

- Нийгмийн хэрэгцээг хангахын зэрэгцээ, шинэ хэрэгцээг буй болгодог,
- Хүний үйл ажиллагааны хэв загварыг төлөвшүүлдэг,
- Нийгмийн орчноос хүнд үзүүлдэг элдэв нөлөөлөлд үзүүлдэг хариултын шинж чанарыг тодорхойлдог,

- Хүнд амьдралаа төлөвлөх, төлөвлөгөөгөө өөрчлөх боломж олгодог,
- Хүний зан төлөвийг төлөвшүүлж, бэхжүүлдэг зэргийг юуны өмнө дурдаж болно.

Тиймээс орчин үед боловсролыг нийгмийн амьдралын дан ганц социаль тал хэмээн үзэхээ больжээ. Жак Делорын боловсруулсан ЮНЕСКО-гийн илтгэлд боловсролыг эдийн засгийн нэг хэсэг хэмээн үзэх саналыг дэвшүүлжээ.

Боловсролыг зөвхөн нийгмийн асуудал талаас нь харах нь түүнд зориулан тухайн үед гаргаж буй санхүүжилтийг тооцох төдийгөөр хязгаарлагдаж байгаа ба төв, орон нутгийн төрийн байгууллагууд боловсролоос илүүтэй дэд бүтцэд хөрөнгө оруулахыг эрмэлзэж байна. Орон нутагт сургуульд хөрөнгө оруулахаас зам тавихыг илүүд үзэж байна.

Боловсролын шалгуур нь тухайн нийгэмд баримталдаг “боловсролтой хүн”-ний хийсвэр дүр зураг юм. Энэхүү тодорхойлолтод соёл гэдгийг өргөн утгаар нь авч үзэж байна. Энэхүү дүр зургийг баримтлан боловсролын зорилгыг тодорхойлдог гэсэн үг. Энэхүү дүр зураг тухайн цаг үеийнхээ онцлогийг тусган өөр өөр болж, хувирч өөрчлөгддөг. Орчин үед боловсролын чанарыг боловсролын систем дотроо бус, түүний гаднын үнэлгээгээр хэмжих ёстой гэж үзэх болжээ. Хамгийн ерөнхий хэмжүүр бол макро түвшний улс орны эдийн засгийн чадавх, ард түмний амьдралын чанар, хүрээлэн буй орчны хамгаалалт, технологийн суурь гэх мэт бөгөөд эдгээр нь боловсролын чанар ямар байгааг харуулна. Нэгжийн төвшинд бол боловсролын чанар, үр дүн нь хүний цогц чадамж (competency) хэмээн үзэх болжээ. Өөрөөр хэлбэл, дээр дурдсан дүр зургийг хүний цогц чадамж тодорхойлдог гэсэн үг юм. Энэхүү цогц чадамж бол мэдлэг, чадвар, дадлаас бүрдэнэ (МЧД). Тэгэхээр Монгол Улсын боловсролын чанарыг (үр дүнг) боловсролтой хэмээн үзэгдэж буй хүний цогц чадамжаар үнэлж дүгнэх болно.

Хөгжүүлэх боловсролын агуулга нь түүний зорилгоор тодорхойлогдоно хэмээн үзэж болно. Тиймээс боловсролын хууль, бодлогын зорилго нь энэ шаардлагыг тусгаж байх ёстой. Зорилгыг юу тодорхойлох вэ? Үүнд хүний хөгжлийн хэрэгцээ хэмээн хариулж болно. Гэвч энэ бол маш ерөнхий хариулт болно. Зорилгод боловсролтой хүн ямар шинж чанартай байх вэ, өөрөөр хэлбэл Монгол улсын боловсролын шат шатны байгууллагыг дамжин суралцаж, ямар нэг шатны боловсролтой болсон хүн ямар байх вэ, эсвэл нөгөө талаас нь ямар монгол хүнийг бэлтгэх ёстой вэ гэдэг нь тусгалаа олсон байх ёстой. Энд нөгөөх л хүний цогц чадамжийн тухай яригдаж байна. Одоохондоо бид энэхүү цогц чадамжийг хэрхэн олох юм уу олгох тухай асуудлыг хөндөөгүй байна. Ерөнхийдөө суралцагчийн өөрийн нь идэвх, хариуцлагыг онцолж байгаа өнөөгийн нөхцөлд цогц чадамжийг олгох тухай бус, хүн өөрөө цаг үедээ нийсэн цогц чадамжтай болох боломжийг бүрдүүлэх тухай ярих хэрэгтэй байх.

Боловсролын зорилгыг тодорхойлоход түүний нийгэмд гүйцэтгэдэг үүргийг баримтлах хэрэгтэй болно. Хүнд мэдлэг олгож, ертөнцийн шинжлэх ухааны дүр зургийг ойлгуулах гэх мэтийн зөвхөн боловсролтой өөртэй нь холбоотой үүргүүд бий. Гэвч нөгөө талаар боловсрол бол нийгмийн амьдралын бусад салбартай нягт холбоотой. Учир нь боловсрол нь өөрөө бие даасан систем болохын зэрэгцээ төр-улс төр, нийгэм, эдийн засаг, оюун санааны гэх мэт том системүүдийн дэд систем юм. Дэд систем харьяалагдаж буй том системдээ ямар нэг чиг үүргийг гүйцэтгэж байдаг нь ойлгомжтой. Тэгэхгүйгээр дэд систем бус болж тэрхүү том системтэй ямар нэг холбоогүй болно.

Энэ бүхнийг харгалзан үзвэл Монголын боловсролын систем дээр дурдсан том системүүдийнхээ хүрээнд ямар ямар чиг үүргийг гүйцэтгэх ёстой вэ гэдгийг тодорхойлох

ёстой. Их сургуулиуд эдгээр салбарын үйл ажиллагаанд зайлшгүй шаардлагатай шинэ мэдлэгийг буй болгож байдаг. Харин тэрхүү мэдлэгийг эзэмшин салбар тус бүрийг хөгжүүлэгч гол хүчин нь боловсрол, мэргэжилтэй хүн юм. Тэгэхдээ дээр дурдсан том системүүд өөрчлөгдөж, өөрчлөгдөхийн хэрээр боловсролтой хүнд тавих шаардлага буюу түүний цогц чадамжид тавигдах шаардлага өөрчлөгдөж байна. Практик зорилт талаас нь аваад үзвэл өнөөдөр Монголын нийгмийн эдийн засаг, нийгэм, улс төр, оюуны санааны байдал, эерэг сөрөг тал нь юу байна, түүнийг өөрчлөх буюу хүсэн тэмүүлэх “шинэ” дүр төрх ямар байх ёстой вэ гэдгээр боловсролтой монгол хүний цогц чадамж, түүгээр боловсролын зорилго зорилт, тодорхойлогдоно хэмээн үзэж болох юм. Боловсролын зорилгыг, хэрэгжүүлэх арга замыг тодорхойлохдоо Монгол Улс бол хөгжиж байгаа орон, бүр тодорхой хэлбэл, хөгжлөөрөө хоцорч яваа орон гэдгийг харгалзах учиртай. Энэ нь зорилго илүү прагматик, түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэрэгсэл ч бас түүнд нийцсэн байх ёстой гэсэн үг.

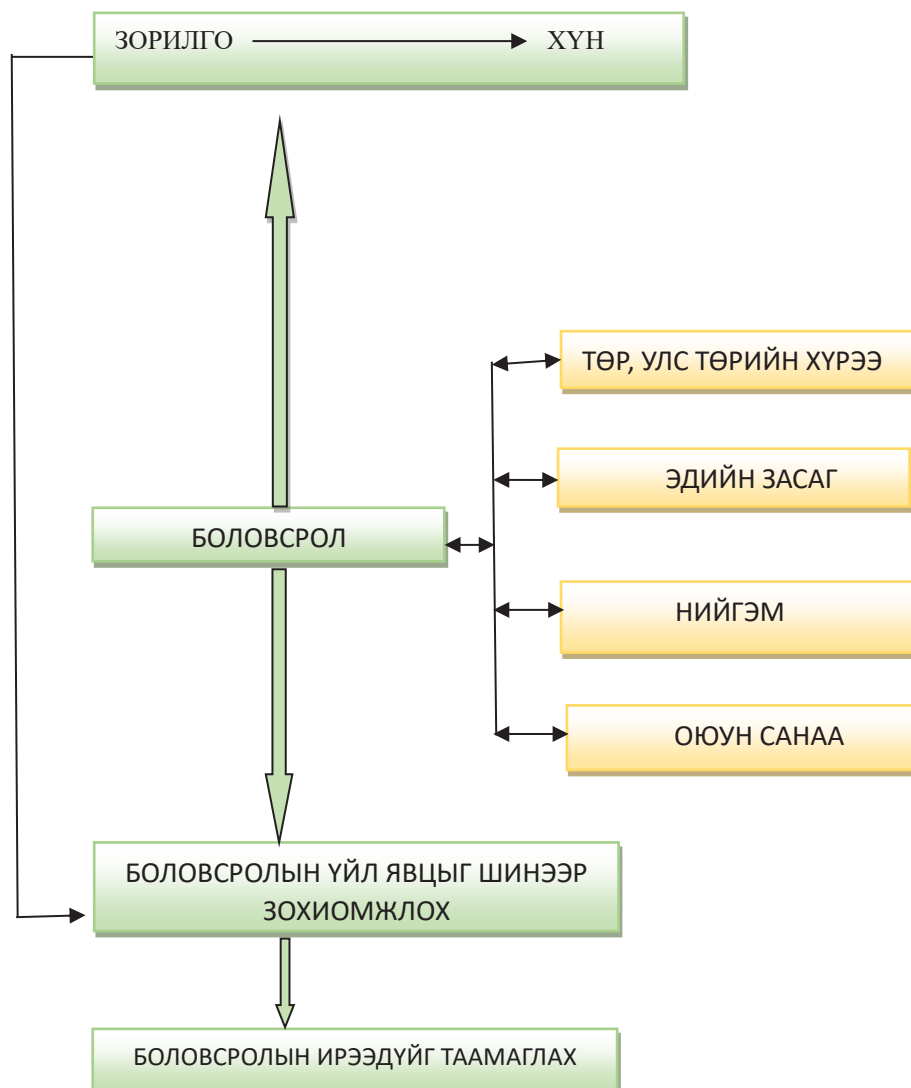
ЮНЕСКО-гийн санал болгож өнөөдөр дэлхий даяар баримталж байгаа боловсролын “дөрвөн багана” бол боловсролтой хүний эзэмших чадамжийг тодорхойлж байгаа юм. Тэдгээрт мэдэхийн тулд суралцах (Learning to know), үйлдэхийн тулд суралцах (Learning to do), хамтран аж төрөхийн тулд суралцах (Learning to live together), оршин байхын тулд суралцах (Learning to be) гэсэн суралцахуйн зорилгыг чадамжаар илэрхийлсэн томъёолол багтдаг юм. Эдгээр чадамжууд өөр хоорондоо нягт уялдаатай. Суралцаад мэдлэг олсон бол түүнийгээ хэрэглэж чаддаг, хэрэглэхдээ нийгэмд тустай байж, амьдралаа утга төгөлдөр болгох ёстой. Сургалт, хүмүүжлийн үйл явц ч энэ уялдааг анхаарч, хангах учиртай. Европын Холбооны Зөвлөл суралцах хөдөлмөрлөхөд чухал ач холбогдолтой 5 цогц чадамжийг тодорхойлсон байдаг. Тэдгээрийн тоонд улс төрийн ба нийгмийн чадамж, олон соёл бүхий нийгэмд амьдрах чадамж, бичгийн болон аман нэвтрэлцэхүйн чадамж, нийгмийн мэдээлэлжилт нэмэгдэж буйтай холбоотой чадамж, амьдралынхаа туршид суралцах чадамж зэргийг оруулсан байна.

ЮНЕСКО – гийн тодорхойлсон чадамжууд нь нарийн бодож үзвэл аливаа ард түмний суралцахуйн уламжлалтай дүйж байгаа юм. Европын Холбооноос тодорхойлсон чадамжууд нь дээр дурдсан чадамжуудыг бүс нутгийн онцлогт нийцүүлэн нарийвчилсан хэрэг байх. Монголын боловсролын философид эдгээрийг харгалзахын зэрэгцээ нийгмийн амьдралд боловсролын гүйцэтгэх ёстой үүргүүдийг тусгасан байх учиртай. Боловсролтой хүнээс эдийн засаг, нийгэм, улс төр, оюун санааны салбарын хөгжил ямар шинж чанартай, чадамжтай байхыг шаардаж байгааг тодорхойлох хэрэгтэй юм. Тэгэхдээ ХХI зууны хүн ийм байх учиртай гэх дэлхий дахины хандлагыг харгалзахын зэрэгцээ өөрийн орны өвөрмөц нөхцөлд нийцсэн чадамжуудыг тодорхойлох хэрэгтэй юм. Монгол Улс хөгжиж буй орон, эдийн засгийн хувьд сул, аж үйлдвэр бага хөгжсөн, соёлын өөрчлөлт (хямрал) хүчтэй болж байгаа зэрэг онцлогтой байна. Түүний нөгөө талаар монгол хүний чадвар өндөр. Гэвч уг чадварыг бага наснаас нь тасралтгүй хөгжүүлж, нийгмийн амьдралд идэвхтэй оролцох насанд нь өндөр чадамжтай болгох үр нөлөө бүхий систем байхгүй байна. Дэлхий дахинд чухалчилж буй чадамжууд болон өөрийн орны нөхцөл байдал, хөгжлийн шаардлагаас урган гарч буй чадамжуудыг нэгтгэн илэрхийлсэн нь боловсролын (хуульд тусгах) зорилго бөгөөд, түүнийг задалж нарийвчилсан нь дэд зорилго юмуу зорилтууд болно. Боловсролын агуулга, хэлбэрийг шинэтгэх нь нэг талаас, монголын ард түмний түүхэн ололт, соёлыг шингэх, нөгөө талаас орчин үеийн соёл иргэншлийн өөрчлөлт хувирлыг харгалзан үзэх нь зайлшгүй юм.

Энэ бүхнийг харгалзан орчин үеийн монголын боловсролын зорилго, зорилт юу вэ, өөрөөр хэлбэл боловсролтой монгол хүн ямар чадамжтай байх ёстой вэ гэдгийг та бид хэлэлцэж тодорхойлох ёстой.

Дээр ярьсан зүйлийг дараах бүдүүвчээр илэрхийлж болох юм. Боловсролын зорилго бол үйл явцаар бус, бүх нийтэд боловсрол эзэмшүүлэх гэх мэт улс төрийн зорилгоор бус, боловсролтой болсон хүний шинж чанараар, өөрөөр хэлбэл үр дүнгээр илэрхийлэгдэнэ. Зураг дээр боловсролыг салгаж зурсан боловч дээр дурдсанаар боловсрол бол нийгмийн том системүүдийн дэд систем учраас төр-улс төр, эдийн засаг, нийгэм, оюун санаа гэсэн том системүүд дотор ямар нэг байдлаар багтана. Үүнийг хоёр талтай сумаар илэрхийлсэн болно. Орчин үед улс орноо хөгжүүлэх, батлан хамгаалах чадварыг нь сайжруулах, байгаль, нийгмийн гаралтай аливаа гамшгаас хамгаалах, хүрээлэн буй орчныг сэргээх хамгаалах гэх мэт зорилтуудыг хэрэгжүүлэх нь улс үндэстний оршин тогтнохуйн чухал нөхцөл болж байна. Эдгээрийн улмаас хүний хөгжлийг ийм зоргилго, зорилтод чиглэсэн чадварыг эзэмших чиглэлээр өрнүүлэх хэрэгтэй болж байна. Үүгээр боловсролын зорилго тодорхойлогдоно.

Зураг 1. Боловсролын зорилгыг тодорхойлох

Өөрөөр хэлбэл, бодгаль хүн бие хүн болгон “боловсрох”, болон хүн нийгмийн хөгжилд оруулах хувь нэмрийг өсгөх үйл явц нэгэн үйл явц болно гэсэн үг юм. Энэ нь Монголын боловсролын философийн гурав дахь зарчим юм уу онцлог хэмээн үзэж байна.

Нэгэнт тодорхойлогдсон зорилгын дагуу боловсролын үйл явцыг шинээр зохиомжилно. Хэдийгээр шинэ дизайн гарсан ч гэсэн нийгмийн өөрчлөлт, дэлхий дахины боловсролын чиг хандлагыг харгалзан боловсролын ирээдүйд байнгын прогноз хийдэг байх ёстой. Ирээдүйн чиг хандлагын таамаглал нь боловсролын үйл явцыг тодорхой хугацаанд ямар нэг хэмжээгээр өөрчлөх, шинэчлэх үндэслэл болно. Гэвч боловсрол тогтвортой байх ёстой. Тиймээс боловсролын үйл явцын дизайн нь үл өөрчлөгдөх бүтцүүдийг агуулж байх учиртай.

Санал: XXI зууны боловсролтой хүнд байвал зохих шинж, Монгол Улсын өнөөгийн байдал, соёлын шилдэг уламжлалыг харгалзан үзвэл Монголын боловсролын зорилго нь дараах шинж чанар бүхий иргэнийг төлөвшүүлэхэд оршино хэмээн үзэж болох юм. Үүнд:

- Эх оронч, иргэнлэг байр суурьтай,
- Өндөр ёс суртахуунтай,
- Бүтээлч, аливаа зүйлийг шинжлэн үзэж, сайжруулах эрмэлзэлтэй,
- Хүн бүрийг хүндэлж, нийгмийн эерэг харилцааг тогтоох чадвартай,
- Хүн төрөлхтний соёлын үнэт зүйлсийг ойлгодог, үндэсний соёлын өвийг эзэмшсэн,
- Өөрчлөгдөн буй орчин, нөхцөлд дасан зохицох чадвартай
- Насан туршаа суралцах, дадал хэвшилтэй,
- Мэргэжилтэй
- Ажилсаг

Эдгээр чадамж нь сүүлийн үед XXI зууны хүнд байх шинж чанар (soft skills) хэмээн нэрлэдэг шинж чанаруудыг багтаахын зэрэгцээ Монгол улсын хөгжлийн хэрэгцээг харгалзаж байгаа гэж үзэж байна. Зөөлөн чадварын тоонд дараах зүйлийг ихэвчлэн нэрлэсэн байгаа юм. Үүнд багаар ажиллах чадвар, шийдвэр гаргах чадвар, эрсдэл гаргах эрмэлзэл, нэвтрэлцэхүйн чадвар, зөрчлийг шийдвэрлэх чадвар, бүтээлч байх, эмх цэгцтэй (системч) байх, шинжээч байх, суралцах сонирхол, сэдэл, овсгоо, шинэ зүйлд нээлттэй байх, шударга чанар, сэтгэлзүйн хувьд тогтвортой, өөдрөг байх, шүүмжлэлт сэтгэлгээ зэрэг болно.

Тиймээс монголын боловсролын тогтвортой бүтэц (invariable structures) нь юу байх ёстой тухай ярилцах хэрэгтэй болно. Энэ нь боловсролын институт болон агуулгын аль алинд нь хамааралтай юм. Түүнд одоо байгаа болон буй болгоод тогтвортой байлгах зүйлийн аль аль нь багтана.

Боловсролын үйл явцад оролцогчид

Боловсролын системийн систем үүсгэгч нь суралцагч-хүн гэж үздэг. Гэвч боловсрол бол “багш-шавь” гэсэн хоёр хүний үйл ажиллагааны, тэдний харилцааны үр дүн байдаг.

Тийм болохоор Монголын боловсролын системийн систем үүсгэгч нь “шавь- багш” гэсэн хослол байна гэж үзэж байна. Хүнийг хөгжүүлэх гэдгийг шавь, багш хоёрыг зэрэг хөгжүүлэх, багш, шавь хоёр зэрэг хөгжих гэсэн агуулга болно. Зөвхөн шавийг онцлох нь зөв биш. Хэрвээ тэгж үзвэл, шавийн хөгжлийн бүх үе шатуудад шаардагдах мэдлэг чадварыг эзэмшсэн багш анхнаасаа байж, шавиа хөтөлнө гэсэн үг болж таарна. Өнөөгийн нөхцөлд ийм боломж байхгүй. Багш шавьтайгаа хамт хөгжиж байж сая үр дүн гарна хэмээн үзэж болно. Тийм учраас Монголын боловсролын философийн нэг онцлог нь багш, шавь хоёрыг салгахгүйгээр хөгжүүлэх асуудал юм гэж үзэж байна. Шавь төвт сургалтын тухай ярих нь багшийн үүргийг дутуу үнэлэх, хөгжлийг нь орхигдуулахад хүргэж байж болох юм. Суралцагч суралцах үйлдээ идэвхтэй, хариуцлагатай хандах, бие даасан бүтээлч шинжтэй болж хөгжихөд багш л түүнийг ийм замналаар хөтөлнө. Шавь төвт сургалт гэж ярихын зэрэгцээ багш бол менежер, багш бол мэдлэгийг хамтран бүтээгч гэх мэтээр ярих нь зөрчилтэй юм.

Дэлхий даяар боловсролын чанарт нөлөөлж байгаа гол хүчин зүйл бол суралцагсдын сурах сэдэл гэж үзэх болжээ. Манай оронд ч сурагчдын сурах сэдэл хангалтгүй байдаг нь нууц биш. Сурагчдын сурах сэдэлд нөлөөлдөг хүчин зүйлсийн тоонд багшийн үйл ажиллагаа, сургуулийн тав тух, соёл, ангийн хэмжээ, сургууль эцэг эхийн холбоо зэрэг юуны өмнө орж байна. OECD -ийн TALIS байгууллагаас хийсэн судалгаанаас үзэхэд багш нарын 94 хувь нь хүүхдүүдийг бүтээлчээр сэтгэж сургах ёстой гэж үздэг боловч зөвхөн 42 хувь нь сурагчдын үйл ажиллагааг багаар зохион байгуулдаг ба 16 хувь нь сургалтдаа төсөл хэрэглэдэг аж. Өөрөөр хэлбэл, бүтээлч сэтгэлгээнд сургах аргыг хэрэглэдэггүй гэсэн үг юм. Үүний дотор сурагчдыг сэдэлжүүлэх явдал бүр бага байдаг ажээ. Түүнчлэн багш нар сурагчдад мэдлэг олгоход голлон анхаараад нийгэм-сэтгэл хөдлөлийн талын чадамжийг нь хайхрах нь сул байдаг ажээ. Байдал ийм байгааг боловсрол судлаачид XXI зууны хүүхдүүдийг XIX зууны сүүлчээр буй болсон тэр аргаар сургах гэж оролдож байна хэмээн дүгнэж байгаа юм. Олонх багш нар багшийн сургуулиар олж авсан мэдлэгээ хэрэглэж чаддаггүй аж. Боловсролын чанарыг дээшлүүлэхэд бол бага сургуулийн үйл ажиллагааны үр дүн онцгой ач холбогдолтой байна. Тэнд л хүүхэд сургуульд дуртай юм уу эсвэл дургүй болдог, суралцах дадал эзэмшиж эхэлдэг, ямар хүмүүжилтэй хүн болох вэ гэдгийг шийдвэрлэдэг. Тиймээс бага ангийн багш нарыг бэлтгэх, бага сургуулийг олшруулах, багшийн ажил, амьдралын нөхцөлийг дээшлүүлэх цогц арга хэмжээ чухал болж байна.

Багшийн сургах арга барил юм уу сураг хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааны хэв маягийг гурав ангилж болох юм.

- Авторитар захиргаадах хэв маяг. Ийм хэв маягийн сургалт нь эхлээд багш агуулгыг ярьж өгөх, жишээгээр тайлбарлах, дараа нь сурагч багшийн жишгээр дасгал ажиллах. Сурагчдын үйлдэлд хяналт тавьж, болох, болохгүйг заан захирах.
- Либераль буюу сурагчдыг дураар нь тавих.
- Ардчилсан хэв маяг. Сурагчдад тавьсан зорилготоо хүрэхэд нь тусалж, дэмжих. Багш сурагчийн хооронд найзын харьцаа тогтож, харилцан ярилцаж, амжилт ахицаа дүгнэх, зорилго тодорхойлох, багш сурагчид тулгасан шаардлага тавихгүйгээр зөвлөгөө өгч, зөв зүг рүү чиглүүлэх, сурагчийн сонирхлыг дагуулан сурган хүмүүжүүлэх зорилгоо хэрэгжүүлэх.

Либераль хэв маяг олон сөрөг талтай учраас түүний талаар авч үзэх шаардлагагүй байх. Харин үлдсэн хоёр хэв маягийн талаар ярьж, хэрэгжүүлэх боломжийн нь талаар нухацтай бодох хэрэгтэй юм. Захиргаадах аргыг дангаар нь сонгох нь хамгийн амар хялбар зам мөн. Ардчилсан хэв маяг нь онолын хувьд маш аятайхан сонсогдож байгаа боловч хэрэгжүүлэх арга талаасаа маш бэрхшээлтэй. Түүний үр дүнд багш нар ийм арга барилыг хэр эзэмших, үндэсний соёл зэрэг олон зүйл нөлөөлнө. Тиймээс ардчилсан болон захиргаадах арга барилыг хослох боломж байгаа эсэхийг судлах хэрэгтэй юм. Хятад, Солонгос, Японы сургалтын арга барилд ийм хослолыг хэрэглэж байгаа мэт. Захиргаадах аргаар бүтээлч сэтгэлгээнд сургаж болох уу гэдэг асуулт л даа. Эдгээр орнуудын боловсролын чанар сайн байгаа шүү дээ.

Уг асуудал нь монгол хүүхдүүдийн сурах сэдэл, түүнд нөлөөлдөг хүчин зүйлийн судалгаанд тулгуурлах учиртай. E.L.Deci судалгааныхаа үндсэн дээр багшийн зүгээс сурагчийн бие даасан байдлыг өөгшүүлсэн маягийн сургалтын арга барил сурлагын амжилтад нөлөөлдөг гэсэн дүгнэлтийг хийсэн байдаг. Багш бие даасан байдлыг дэмжиж, хянах зааварчлахаас аль болохоор татгалзана гэсэн үг юм. Сургалтын ийм аргыг хэрэглэх асуудал нь зөвхөн багшид биш, боловсролын системийн менежментэд бүхэлд нь хамаатай байна гэж дүгнэсэн. Учир нь багшид дээд байгууллага, удирдлагын зүгээс үзүүлэх дарамт, хяналт их байх тусам багшийн сурагчдадаа тавих шаардлага чанга болдог байна. Гэтэл Joanna Gózdź арга зүйн хувьд Deci нарын онолд тулгуурласан боловч багш нар сурагчдын бие даасан байдлыг дэмжих болон хянах аргыг хослуулах нь зүйтэй гэж үзсэн байдаг. Тэр бээр “суралцах сэдлийн талаас нь үзвэл багшийн зүгээс бие даасан байдлыг дэмжих болон хянах хоёрын аль аль нь чухал. Сурагчийн бие даасан зан үйлийн сэдлийг тогтвортой байлгахын тулд түүнийг дэмжих хэрэгтэйг багш ухамсарлаж байх ёстой. Гэвч гадаад зохицуулалт нь багшийн хяналтад үндэслэнэ. Тэр нь бие даасан байдлыг дэмжих ээлжит зохицуулалттай нягт холбоотой байдаг” гэжээ. Эл сүүлчийн судалгааны дүгнэлт нь дээр өгүүлсэн захиргаадах болон ардчилсан хэв маягийн арга барилыг хослох боломж бий гэсэн санааг бага ч болсон бататгаж байгаа юм. Ийм хандлага нь монголчуудын төвч үзэл, арга билгийн ухааны үзэл санаатай нийцэх болов уу гэмээр байна. Багш сурагчаа судалж, хөгжих боломжийг нь нээн олж, түүгээр нь дамжуулан хөгжүүлэх арга барилаа сонгодог байх нь сурагчдыг ялгаварлах, сайн сурдаг сурагчдыг илүүд үзэж, бусдын нь суралцах идэвхийг бууруулдаг сөрөг үзэгдлийг арилгадаг ажээ.

R.J. Stenberg, L. Spear-Swerling нар сурагчдын сэтгэлгээ шинжлэгч, бүтээлч, практик гэсэн гурван төрөл байдаг гэж үзээд, тэдгээрийн шинжийг дараах хүснэгтээр харуулсан байна. Үүнд:

Шинжлэгч сэтгэлгээтэй сурагч	Бүтээлч сэтгэлгээтэй сурагч	Практик сэтгэлгээтэй сурагч
Дүн өндөр	Дунд болон сул дүнтэй	Дунд болон сул дүнтэй
Тестийг сайн өгдөг	Тестийг дунд дүнтэй өгнө	Тестийг дунд болон сул үнэлгээтэй өгнө
Сургуульдаа дуртай	Сургууль өөрийг нь хязгаарлаж байна гэсэн мэдрэмжтэй	Сургууль уйтгартай гэсэн мэдрэмжтэй

Багш нар түүнд хайртай	Багш нар төвөгтэй хүүхэд хэмээн үзэх нь элбэг	Багш нар түүнийг суралцах дургүй хүүхэд хэмээн үзнэ
“сургуульдаа тохирч буй хүүхэд”	Сургуульд тийм ч их тохиромжтой биш хүүхэд”	Сургуульд тохирох нь бага хүүхэд”
Багшийн даалгаврыг гүйцэтгэнэ	Даалгавар хийхдээ дургүй	Ямар зорилгоор даалгавар, заавар өгч байгааг нь мэдэх дуртай
Үзэл баримтлалын доголдлыг олж харна	Өөрийн шинэ санаа дэвшүүлэх дуртай	Үзэл санааг практикт хэрэглэхэд анхаардаг
Төрөлхийн “шүүмжлэгч”	Төрөлхийн “мөрөөдөгч”	“ухаалаг”, хар ухаантай
Хянуулж, шалгуулах дуртай	Өөрөө өөрийгөө хянах хандлагатай	Хүрээлэн байгаа орчноосоо баталгаа олох дуртай

Энд дурдаж байгаа дүгнэлтүүд монгол хүүхдийн хувьд өөр ч байж болох юм. Гол санаа бол “муу” юм уу “сахилгагүй” сурагч гэж үнэлэгддэг сурагчид ч бүтээлч, амьдралын ухаантай хүмүүс байж болох учраас тэдэнд ялгавартай хандаж, хөгжүүлэх ёстой гэдэг юм.

Өөр нэг асуудал бол багш сурагч хоёрын амьдарч байгаа ертөнцийн ялгаа юм. Өнөөгийн сурагч интернэтийн ертөнц буюу ямар нэг хэмжээгээр виртуаль ертөнцөд, харин багш бодит ертөнцөд байх шиг байна. Тиймээс сургалтыг сурагчдын ертөнц рүү оруулах арга хэрэгтэй болж байх шиг байна. Тиймээс хэрвээ тэгж нэрлэж болох бол “цахим дидактик” -ийг боловсруулан хэрэглэх шаардлага гарч байна. Ухаалаг анги, цахим сургалтын платформ болон бусад зүйлийг буй болгож болно. Харин цахим орчинд яаж хүүхдэд хичээл заах, яаж сургалтыг хүмүүжилтэй хослох вэ гэдэг нь нарийн асуудал юм. Орчин үед медиа-боловсрол хэмээх сурганы салбар ухаан буй болсон тухай ярих болжээ. Энэхүү ухаан нь сурган, кино судлал, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл судлал, коммуникацийн онол, соёл судлал, уран зохиол судлал, социологи, антропологи, улс төр судлал, урлагийн түүх, гоо сайхан зэрэг ухаануудын уулзвар дээрх хавсарга ухаан ажээ. Медиа боловсрол хэмээх тодорхойлолт бүр 1989 онд гарсан аж. “Медиа боловсролын зорилго нь олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн мөн чанар, тэдгээрийн ашигладаг арга техник, тэдгээрийн нөлөөний талаар бүрэн дүүрэн, шүүмжлэлтэй ойлголтыг төлөвшүүлэх явдал юм. Энэ бол хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл хэрхэн ажилладаг, хэрхэн утга учрыг бий болгодог, бодит байдлыг хэрхэн зохиомжилдог, хэрхэн зохион байгуулагддаг талаар суралцагсад ойлгон ухамсарлахад нь туслах зорилго бүхий боловсролын хэлбэр юм. Медиа боловсролын өөр нэг үүрэг бол суралцагсад өөрснөө медиа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх чадварыг нь нэмэгдүүлэх явдал юм” (Skills for the New Millenium, http://www.oise.utoronto.ca/orbit/mediaed_sample.html).

Сургууль бол насанд хүрсэн болон насанд хүрээгүй хүмүүс бүхий хэдэн зуугаас хэдэн мянган ам бүл бүхий том байгууллага юм. Сургалт, хүмүүжлийн ажлаас гадна санхүү эдийн засгийн, гадаад орчинтой харилцах гэх мэт олон талын үйл ажиллагаа явуулна. Тийм учраас сургууль удирдах гэдэг бол менежментийн нэг өвөрмөц төрөл юм. Тэр нь захиргаадалтаас ч, бизнесийн менежментээс ялгаатай. Энэ нь сургуулийн захирлыг менежментийн чиглэлээр мэргэшүүлэх шаардлагыг буй болгож байна. Захиргаадах арга

барил үеэ өнгөрөөсөн. Ийм нөхцөлд сургуулийн менежментийн талаарх чанартай судалгааг хийж, түүний үр дүнг практикт нэвтрүүлэх нь сургалт, хүмүүжлийн ажлын чанарыг сайжруулахад тус дөхөм болно.

Энэхүү тайлбар-тэмдэглэлд багшийн тухай ийнхүү дэлгэрэнгүй нуршиж байгаагийн учир бол боловсролын хамгийн гол хүн бол багш гэж үзэж байгаагийнх юм.

Багш-шавь гэсэн энэхүү явцуу хүрээнээс халих юм бол боловсрол бол боловсорч буй хүний нийгэмтэй харилцах үйл явц юм. Энэхүү харилцаанд гэр бүл, үе тэнгийнхэн, мэдээллийн хэрэгслүүд, соёл, урлагийн ажилтнууд гэх мэт маш олон харилцагч оролцдог. Юуны өмнө “багш-суралцагч-гэр бүл”, “сургууль, суралцагч гэр бүл” гэсэн гурвалжилсан харилцааг суралцагчийн хөгжилд түлхэц өгөхүйцээр эрүүл болгох учиртай. Хүүхдийг гэр бүлд хүмүүжүүлэх, хөгжүүлэх асуудал чухал болж байна. Гурав хүртэлх насны хүүхдийг зөвхөн асрах, хамгаалах ёстой гэдэг үзэл зөв биш юм. Эцэг эхчүүд хүүхдийн хүмүүжлийн асуудлыг зөвхөн цэцэрлэг сургуульд даатгах, улмаар өөрсдийгөө хариуцлагаас хөндийрүүлэх явдал түгээмэл ажиглагдаж байна. Нөгөө талаар хүүхэд цэцэрлэгт явахаараа “элдэв муухай үг” сурч ирдэг, сургуульд явахаараа бусдад уруу татагдан сахилгагүйтэх, тамхи татах зэрэг хүмүүжлийн доголдолтой болдог гэсэн үзэл байдаг нь сургалтын байгууллага сурагчдын хүмүүжилд дутуу анхаарч байгаагийн шинж юм. Боловсролын байгууллагууд хүүхдэд мэдлэг олгоход анхаарч, хөгжлийн бусад талуудыг орхигдуулж болохгүй юм.

Монголын боловсролын философийн асуудлын тухай ярихад зайлшгүй хөндөх ёстой асуудал бол нийгэм орчны хүүхэд, залуучуудад үзүүлж буй нөлөө, хүүхэд хамгааллын асуудал болж байна. Энд орчны хүүхдэд үзүүлж буй сөрөг нөлөөг багасгахын тулд насанд хүрэгчид, урлаг соёлын зүтгэлтнүүд, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн зүгээс “хүүхдэд үзүүлж буй нөлөө” гэдэг үзүүлэлтийг баримтлан өөртөө “цензур” тогтоох тухай санааг дэвшүүлж байгаа юм. Эл асуудлыг боловсролын системийн зүгээс нийгэмд хандан бүх нийтийн анхааралд оруулж чадвар улс нийгэмд үзүүлэх ач холбогдол нь их байх болно. Хүүхэд хамгааллын үндсэн субъект нь гэр бүл, боловсролын байгууллага юм. Тэдгээрийг ямар нэг хөндлөнгийн байгууллага орлох нь хүүхдийг гэр бүл, сургууль, багш нарын нь эсрэг болгож, хөндийрүүлэх хандлагатай байна. Хүүхэд, залуу үеийг сургаж хүмүүжүүлэхийн зэрэгцээ хамгаалах ажил хаана ч, хэзээ ч гэр бүл, сургуулийн үүрэг байсан. Тэдэнд энэ ажлаа хийх боломжийг нь олгох хэрэгтэй.

Нэг нутгийнхан хүний өөрийн гэхгүйгээр хүүхдийн хүмүүжилд анхаарч сургаж заадаг байсан уламжлалыг өнөө үед нийгмийн төвшинд хэрэгжүүлэх арга хэрэгслийг олох нь чухал юм.

Ийм учраас багш-шавийн харилцааг суралцахуйн “субъект-объектын” бус “субъект-субъектийн” харилцаагаар төсөөлөх, түүнийг амьдралд хэрэгжүүлэх тодорхой арга зам нь юу вэ гэдгийг хэлэлцэх хэрэгтэй байна. Түүнчлэн нийгмийн орчноос хүүхэд залуучуудын хүмүүжилд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөө, МЧД олоход нь тус дэм үзүүлэх асуудлыг сөхөх, судлах, нийт нийгмийн анхаарлыг хандуулах хэрэгтэй.

Сургалт-хүмүүжил нэгдмэл байх

Монгол боловсролын өөр нэг онцлог нь боловсрол нь агуулгатаа хүмүүжлийг заавал багтааж байх учиртай гэж үзэх явдал юм. Боловсролтой, гэр бүлдээ хайртай, урлаг

соёлд дуртай, нэг үгээр хэлбэл “өөгүй” мэт харагддаг хүн хүн төрөлхтөнд, нийгэмд хортой үйл үйлдсэн жишээ олон бий юм. Өөрөөр хэлбэл, хүн боловсролоо янз бүрээр ашиглаж болно. Юуны төлөө, хэрхэн яаж ашиглах эв гэдэг нь хүмүүжлээс хамааралтай юм. Ийнхүү суралцангаа хүмүүжсэний үр дүн нь боловсрол болно. Үүнийг $SxX = B$ хэмээн томъёолж болох юм. Энд үржих тэмдэг тавьдгийн учир нь суралцахуй хүмүүжихүй хоёр бие биеэ дэмжиж шинэ мөн чанарыг үүсгэх бөгөөд энэ боловсрол гэсэн санааг агуулж байгаа болно. Боловсрол нь дээр дурдсанчлан хүний цогц чадамжаар илэрхийлэгдэнэ. Суралцахуй хүмүүжихүй хоёрыг ийнхүү нэгэн үйлээр зохион байгуулахад багшийн үүрэг, нөлөө маш их. Энэ асуудал багшийн цогц чадамж, түүнийг бэлтгэж байгаа сургуулиудын хөтөлбөр, багш мэргэжлийг эзэмшүүлж буй арга барил, багш мэргэжлээр элсэж буй хүүхдүүдийн ёс суртахууны шинж чанар гэх мэт олон зүйлийг хөндөнө. Сурагчид зарим багшийг дагаад гүйгээд байдаг, заримаас нь айж цэрвэдэг, заримыг нь тоодоггүй зэрэг тохиолдол амьдралд элбэг байдаг. Бараг сургууль бүрд, анги бүрд ийм байдал ажиглагддаг. Энэ нь багшийн сурагчдадаа хандах хандлага, өөртөө татах, зааж байгаа хичээлдээ дуртай болгох чадвартай холбоотой юм. Багшийн эдгээр болон бусад хэв маягийг судлах нь саяын дурдсан хөндөх асуудлуудыг шийдвэрлэхэд тустай байх болно.

Энэ бол судлаачдын хөндөж судлах, ярилцах ёстой асуудлын нэг мөн.

Боловсролын агуулга, үйл явцыг зорилготой нийцүүлэн зохиомжлох нь

Боловсролын зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд боловсролын агуулга, үйл явцыг хэрхэн зохиомжлох ёстой вэ гэдэг нь төвөгтэй асуудал юм. Боловсролын хөгжүүлэх хэв маягийг баримталж буй өнөөгийн нөхцөлд үндэсний боловсролын философид боловсролын философийн философийн аль нэг урсгал чиглэлийг баримтлах боломжгүй юм. Боловсролын философийн судлагдахуун бол хөгжиж буй хүн юм. Харин сурганы судлагдахуун бол боловсролын үйл явц юм. Гэвч энэ хоёр бол салгуу зүйл бус бөгөөд боловсролын үйл явцыг үндэсний боловсролын философид суурилснаар эдгээрийн уялдаа холбоо хангагдана. Боловсролын үйл явц нь сургалт, хүмүүжлийг хосолсон, боловсролын зорилгыг хангахад чиглэсэн байна.

Орчин үед хүнд хувь хүн нь гэдэг талаасаа, мөн улсын иргэн гэдэг талаасаа олон янзын мэдлэг чадвартай байх, тэдгээр нь өөр хоорондоо зөрчилгүй (чадвар болон хандлагын хооронд г.м.), уялдаа холбоотой байх шаардлагатай болж байна. Чухам эл шаардлага нь боловсролын философийн аль нэг урсгал чиглэлийг баримтлах бололцоогүй болгож байгаа ба боловсролын үйл явцыг зохиомжлоход хүндрэл учруулж байгаа юм. Тиймээс монголын боловсролын философийг боловсруулахад хэд хэдэн ац асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй болж байгаа юм.

- Хүнийг хувьч шинжтэй (индивидуал) болон нийгэмч шинжтэй болгон хөгжүүлэх зорилтыг хэрхэн шийдвэрлэх. Тодорхой хэлэх юм бол эдгээрийг хэрхэн хослуулах вэ гэдэг асуудал юм. Хувьч шинж нь хүний өвөрмөц авьяас чадварын тухай асуудал болохоос бус нийгмийг, бусад хүмүүсийг үл тоох, эсвэл аминчхан үзэл биш юм. Социо-төвт юм уу антропо-төвт үзлийн хооронд сонголт хийх юм уу хувь хэмжээг нь тогтоох асуудал юм. Дэлхийн практикаас үзвэл антропо-төвт үзэл нь яваандаа нийгмийг “атомжиход” хүргэдэг учраас цөөн хүн амтай, дэлхийн геополитикт өртөмтгий учраас ард түмний нэгдэл, нягтрал маш чухал хүчин зүйл байдаг манай орны хувьд цэвэр антропо-төвт үзлийг баримтлах нь зохимжгүй байж болох юм.

- Монголын ард түмний түүхэн ололт буюу социаль туршлагыг эзэмшүүлэх болон хүнийг бие даасан, бүтээлч, шинэчлэгч болгон хөгжүүлэх зорилтыг хэрхэн хослуулах. Энэ нь боловсролын “хөгжүүлэх” болон “хадгалах” хэв маягуудыг ямар нэг хэмжээгээр хослуулах хэрэгтэй гэсэн үг юм. Тэгэхээр юуг хадгалж авч үлдэх, юуг гээх, юуг шинээр буй болгохыг шийдвэрлэх хэрэгтэй болно. Социаль туршлага нь үндэсний болон нийт хүн төрөлхтний гэсэн хоёр төвшинтэй. “хадгалах” хэрэгтэй зүйл нь боловсролын үйл явцын үл өөрчлөгдөх бүтцийн (invariable structure) нэг хэсэг байх болно.
- Хүмүүнлэг болон технократ хандлагыг хэрхэн хослуулах. Орчин үеийн боловсролд шинжлэх ухаанч, технократ чиглэл нь зонхилох хандлагатай байна. Энэ нь улс орны хөгжилд (эдийн засаг, техник, технологийн утгаар) тустай байгаа нь илэрхий. Гэвч нөгөө талаар нийгмийн зөрчил, сөрөг үзэгдлүүд, хүрээлэн буй орчны доройтол гэх мэт олон асуудлын улмаас боловсролын хүмүүнлэг талыг анхаарах нь чухал гэсэн үзэл санаа буй болж байна.

Эдгээр асуудлууд нь хүний үнэлэмж төлөвшихтэй холбоотой юм. Эдгээрээс гадна боловсрол, мэргэжилтэй холбоотой ац асуудлууд бий.

- Бүх талын мэдлэг олгох болон нарийн мэргэжил эзэмшүүлэх зорилтын харьцааг зөв тогтоох. Энэ асуудал нь хүний хөдөлмөрийн зах зээл дээр ажил олох чадвар, хөрвөх, шилжин ажиллах боломж, үнэлэмж, ямар нэг иррациональ үзэл, итгэл үнэмшилтэй болохоос хамгаалах, ухамсартай сонголт хийх чадвар хандлага гэх мэт олон зүйлд нөлөөлнө. Түүнчлэн эл харьцаа нь тухайн улсын хүн амын тоо гэх мэт хүчин зүйлээс шалтгаалдаг бололтой. Олон болон цөөн хүн амтай орны хооронд ялгаатай байх болов уу гэсэн үг юм.
- Мэдлэг олгох үйл явцад плюрализмыг тэвчих эсэх. Өнөөг хүртэл манай оронд ертөнцийн шинжлэх ухаанч дүр зургийг л ойлгож, эзэмшихэд гол хандлага ноёлж ирсэн. Зарим оронд боловсролтой хүмүүсийн дотор ч гэсэн хүний үүслийн тухай хувьслын онолыг үгүйсгэх нь байдаг. Манай орны хувьд шинжлэх ухааны мэдлэг олгох нь үл өөрчлөгдөх бүтцийн нэг байх учиртай. Зохих шатны боловсрол эзэмшсэн хүн дараа нь ямар итгэл үнэмшилтэй байх, баримтлах зэрэг нь түүний сонголтын асуудал байна.
- Сургалт, хүмүүжлийн ажлууд зааг ялгаатай байх эсэх тухай асуудал. Өнгөрсөн зууны сүүлчийн хагаст монголын сургуулиудад “хүмүүжлийн эрхлэгч” хэмээх албан тушаалтан буй болсон нь нэг талаас сурагчдын хүмүүжлийг онцгой ач холбогдолтой хэмээн үзэж байсны шинж гэж болох боловч нөгөө талаас сурах, хүмүүжих болон сургах, хүмүүжүүлэх үйл ялгаатай хэмээн үзэж салгаж байсны тэмдэг гэж болох юм. Ингэснээр хүмүүжлийн ажил анги удирдсан багш, хүмүүжлийн эрхлэгч хоёрын үүрэг болж, бусад багш нар “хүмүүжүүлэх үүрэг” -ээс хөндий болсон болов уу гэлтэй. Эвлэл, пионерийн зэрэг үзэл суртлын байгууллагууд нөлөөтэй байсан юм. Монголын боловсролын философийн бас нэг онцлог байх болов уу. Эдгээр нь нэгдмэл нэг үйл явц юм. Суралцагч суралцангаа хүмүүжих учиртай. Ингэж үзвэл сургалтыг зохион байгуулж байгаа байгууллага, багшийн хандлага, ур чадвар маш чухал.

Энд дурдаж буй ац асуудлуудыг шийдвэрлэснээр Монголын боловсролын философийн нүүр царай тодорхой болох болно. Үүний тулд ац асуудалд багтаж байгаа хоёр

чиглэлийг Монголын нийгмийн өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв, хөгжлийн бодлоготой уялдуулан цэгнэх нь чухал. Дээр дурдсан асуудлууд нь ац шинжтэй боловч, бие биеэ бүрэн үгүйсгэхгүй. Аль нэг чиглэлийг нэлээд туйлшруулан үздэг судлаачдын байр сууринаас үзвэл ийм харилцуулан үгүйсгэсэн байдал илэрдэг. Гэвч энэ нь заримдаа улс төрийн байр суурийн илэрхийлэл байх нь элбэг юм. Нэгэнт эдгээр асуудлууд бие биеэ бүрэн үгүйсгэдэггүй учраас ямар нэг хэмжээгээр хослох боломж байгаа юм. Хослохдоо суралцагчийн хөгжлийн үе шатуудаар дараалах, тухайн тодорхой үе шатанд ямар нэг хэмжээгээр хослох, “ерөнхий-тусгай-нэгж”-ийн диалектик шилжилтийг хоёр чиглэлийн аль алианаар нь баримтлах зэрэг арга зүйн зарчмуудыг ашиглаж болох юм. Тэгэхдээ энэ бүхэн нь монгол хүүхдийн хөгжлийн үе шатууд, тэдгээрийн онцлогийн тухай мэдлэгт суурилах болно.

Үүнд монгол гүн ухааны гол үндэслэлийн нэг болох төвч хандлагыг хэрэглэж болно. Энэхүү төвч гэдгийг бурхны шашны төв үзэлтэй холбон ойлгож болохгүй. Монголын төрт ёсны уламжлалд “Түшмэл хүний есөн эрдмийн дотор төв сэтгэл нэн эрхэм”, “түшмэл хүн есөн эрдмийг төгсгөвч төв сайн сэтгэлгүй бол хорт чоно мэт жигшигдэхийн учир төв сэтгэлийн эеийг хичээ” хэмээн сургамжилж, улмаар баримталж ирсэн байна. Төвч хандлага бол аливаа юмны голд нь байна гэсэн үг бус, орон цаг, нөхцөл байдлыг харгалзан тун хэмжээг нь тохируулна гэсэн үг билээ.

Ийм шийдэл нь англи хэлтэн орнуудад “holistic”, Германд “Ganzheitliche Bildung”, орос судлаачид “целостное образование” гэж нэрлэдэг хэв маягтай зэрэгцэх монгол “бүрэн боловсрол” олгодог сургалтын загварыг бүрдүүлж болох юм. Дашрамд дурдахад Германы Хайделбергийн мэргэжлийн сургуулийн захирал Вилли Хелпах сургуульдаа “аз жаргал - Glück” хичээл заадаг болсон нь суралцагдахад ихэд нөлөөлсөн аж. “Glück macht Schule” гэсэн уриатай энэ аргыг Герман, Австрийн зуу гаруй сургууль ашиглах болжээ. Сурагч сургууль дээрээ жаргалтай байдаг, хичээлдээ баяртай явдаг нөхцөл байдлыг буй болгох нь хэрэгжүүлэхэд хэцүү боловч тэмүүлэх ёстой чин эрмэлзэл байж болох юм.

Ац асуудлыг ямар харьцаагаар боловсролд бүхэлд нь болон хичээл тус бүрд, боловсролын шатлал болгонд хэрхэн шийдвэрлэх вэ гэдэг нь судлах, хэлэлцэх асуудал болно. Үүгээр монгол боловсролын онцлог тодорхойлогдох болно.

Соёл, үнэлэмжийн нэгдмэл байдал

Хүний хөгжил гэдэг нь юуны өмнө нийгэм-соёлын талын хөгжил юм. Бусадтай харилцаж, хүндэтгэж, санаа бодлыг нь сонсож, өөрийгөө цэгнэн үнэлэмж буй болгох, өөрийн болон бусдын үйлийг үнэлэмжийн шалгуураар үнэлж, сонголт хийж чаддаг байх зэрэг нь чухал юм. Энэ нь бусдын эрхийг хүндэтгэх, өөрөө үүргээ ухамсарлах дадлыг буй болгоно. Энэ үндсэн дээр нийт ард түмний бус гэхэд дийлэнхийн үнэлэмжийн, соёлын нэгдмэл байдал буй болно. Энэ бол хувь хүний төвшнөөс дээш гарсан өндөр төвшин, өргөн хүрээний чанар буй болж байгаа хэрэг мөн. Мэргэжилтэй атлаа нийгэм соёлын чадвар дадал байхгүй бол түүнийг хөгжсөн хүн гэж үзэх боломжгүй юм. Тийм учраас өнөөгийн нөхцөлд Монголын боловсролын гол зорилт бол ард түмний түүхэн туршлагаар буй болсон оюун санааны үнэт зүйлд тулгуурласан соёлын нийгэмшил, залуу үеийг эх орны өнөөгийн болон ирээдүйн хөгжлийн хэрэгцээ, ШУТ-ын нөлөөгөөр гарч байгаа хүний оршин байхуйн өөрчлөлтөд нийцүүлэн

төлөвшүүлэх явдал юм. Гэвч нийгэм-соёлын хөгжлийн зэрэгцээ монгол хүний хөгжлийн нэг чухал тал бол мэргэжил юм. Хүн бүрд заавал мэргэжил эзэмшүүлэх нь боловсролын системийн нэг зорилт юм. Хүний хөрвөх чадвар өндөр байх нь хүн амын тооны сөрөг нөлөөллийг арилгах, нөгөө талаар эрчимтэй өөрчлөгдөн буй өнөөгийн нөхцөлд хүний дасан зохицох, аж амьдралаа авч явах боломжийг нэмэгдүүлэх болно. Тийм учраас нарийн мэргэжилтэн бэлтгэхийн зэрэгцээ, хоёр юмуу хэд хэдэн чиглэлийг хосолсон мэргэжилтэн бэлдэж болох юм. Барилгын инженерийг угсралт, сантехник, цахилгааныг багтаасан, малын эмч-мал зүйч гэх мэтээр хосолж болох юм.

Нийгэм-соёлын хөгжил нь ямар нэг сургаал, номлолд суурилдаг гэж ажиглагдаж байгаа юм. Европын орнуудын хувьд христийн шашин, ардчиллын үзэл санаанд гол нь тулгуурлаж байгаа аж. Азийн орнуудын хувьд лал, күнзийн зэрэг номлол зохих нөлөөтэй байгаа боловч гол нь үндэсний үзэлд тулгуурлаж байх шиг ажиглагддаг. Монгол улсын хувьд ч үндэсний үзэлд тулгуурлах нь илүү зүйтэй юм. Үүнд үндэсний үзэл санаа (national idea)-г боловсруулан соёл, боловсролоор дамжуулан хүний амьдралын бүхий л талд шингээх учиртай. Үндэсний үзэл санаа нь нийгмийн гишүүдийг сэдэлжүүлэгч, нягтруулагч хүчин зүйл юм. Монголын нийгэмд сүүлийн гуч орчим жилийн хугацаанд буй болж, улам бүр даамжирч байгаа эсрэгцэл, задралын үйл явц, төвөөс зугтах хүчний эрчимжилтийг харгалзан үзвэл ийм ийнхүү үндэсний үзэл санааг буй болгож, дэлгэрүүлэх шаардлага маш хурц байна. Үндэсний үзэл санаа нь уриа, лоозонгийн хэлбэртэй байх тохиолдол буй боловч, өнөөгийн Монгол Улсын хувьд тус улс ямар улс, ямар нийгэм байх дүр төрхийн тухай төсөөлөл/мөрөөдөл юм. Монголчууд түүхэндээ ийм төсөөллийг буй болгон, түүнийг хэрэгжүүлэхийн төлөө ажиллаж байсан уламжлал бий. 1914 онд Улсын хурлын газрыг байгуулахыг хүсч айлтгасныг Богд хаан зөвшөөрөн цохсон бичигт Манж Чин улсаас тулгар салсан Монгол Улсын ирээдүйн төлөвийг тодорхойлж “улсын хүчин бат чийрэг, эдийн засаг элбэг дэлбэг, хүн бүр хүрэлцэж, гэр бүр баян талбиу, дотоод дор ариун тодорхой, гадаад дор найртай түвшин болох” хэмээн бичсэн байна. Социализмын үед “аж үйлдвэр-хөдөө аж ахуйн орон” болох гэх мэт уриатай байсан нь бас л үндэсний үзэл санааны шинжтэй байжээ. Үндэсний үзэл санааг буй болгох улс төр, эрх зүйн суурь нь Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тавигдсан юм. Уг хуулийн оршилд:

Монголын ард түмэн бид

- Улсынхаа тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг бататган бэхжүүлж,
- Хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёс, үндэсний эв нэгдлийг эрхэмлэн дээдэлж,
- Төрт ёс, түүх соёлынхоо уламжлалыг нандигнан өвлөж,
- Хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн ололтыг хүндэтгэн үзэж,
- Эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго болгоно хэмээн хуульчилсан юм.

Эдгээр нь монголын ард түмний үнэлэмжийн суурь юм. Энэхүү суурин дээр тулгуурлаж ард түмний соёл, ёс суртахууны нэгдэл буй болно. Үндсэн хуульд тодорхойлсон эрхэм зорилгыг агуулгын хувьд нарийвчилбаас энэ нь үндэсний үзэл санаа болно. Улмаар эл эрхэм зорилго боловсролын агуулга, үйл явцад хэрхэн тусгалаа олж буйг нягтлан шинжлэх үндсэн дээр тэдгээрийг шинэтгэх хэрэгтэй болно. Ингэх нь боловсролын системд бүхэлд нь дүн шинжилгээ хийх том ажил

юм. Үндсэн хуулийн эрхэм зорилгыг хэрэгжүүлэгч гол үндсэн субъект нь боловсролын систем юм.

Дээр дурдсан эрхэм зорилго нь соёл, үнэлэмжийн шинжтэй байгаа нь тохиолдлын хэрэг бус юм. Түүнийг хэрэгжүүлж чадвал, технократ тал нь бүрэлдэн буй болох нөхцөл хангагдана. Хүний хөгжил, нийгмийн хөгжил хоёр өөр өөр төвшний асуудал боловч хоорондоо нягт уялдаатай. Тэгэхдээ энэхүү уялдаа нь нэгийг нь нөгөөд нь захируулах гэсэн үг биш юм. Тиймээс хүний болон нийгмийн хөгжсөн гэж үзэх төлөвийг тодорхойлох хэрэгтэй. Залуу үе бие даасан, сонголт хийх чадвартай байх ёстой гэдэг нь ерөнхий. Юуг хийх, үйлдэхдээ бие даасан байдалтай байх, юуг үндэслэн сонголт хийх вэ гэдэг асуулт гарна. Орчин үеийн хөгжингүй улс орнуудад ийм зүйлд хэрэг болох санааг залуу хүний “зам дээр” тавиад өгчихдөг нь нууц биш. Үүнд боловсрол чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Тодорхой хэлбэл, нийтлэг үнэлэмжийг баримжаалан сонголт хийх чадвартай болгож байна гэсэн үг.

Тиймээс өнөөгийн байдал ямар байна вэ гэдгийг судалж дүгнэх, улмаар боловсролын үйл явцыг зохиомжлох тухай ярилцлага өрнүүлэх хэрэгтэй болно.

Орчин үеийн боловсролын системийн шинжийг бүрдүүлэх нь

Орчин үеийн боловсролын систем нийлэгжсэн (integrative), нээлттэй, тасралтгүй, хүртээмжтэй, инновацлаг байх ёстой гэж үздэг болжээ. Эдгээр зарчмуудыг бас манай боловсролын системийн өнөөгийн байдал, хүмүүсийн бие даах чадвар, хариуцлага, суралцахууд ашиглах боломж бүхий мэдээллийн баазын бүрэлдсэн байдал гэх мэт зүйлийг харгалзан өвөрмөцөөр шийдвэрлэх учиртай. Тэгэхдээ эдгээр хүчин зүйлийн үйлчлэх, өөрчлөгдөх шинж чанар өөр өөр. Мэдээллийн бааз гэх мэт зүйлийг тодорхой хугацааны дотор бүрдүүлж болох бол боловсролын нээлттэй системийн боломжийг ашиглан чанартай боловсрол эзэмших талаарх хүний өөрийн нь идэвх, хариуцлага тийм хялбархан өөрчлөгдөхгүй байж болох юм. Түүнчлэн дотооддоо багц цаг харилцан зөвшөөрөлцөх гэх мэт олон асуудлыг журамлах, тасралтгүй суралцахуудын системийг бүрдүүлэх, боловсролыг виртуалчлах, дээд боловсролын дэлхийн системд нэгдэн орох (үүний тулд багш, оюутны гадаад хэлний мэдлэгийг эрс дээшлүүлэх) гэх мэт олон асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй. Энэ бүхнийг шийдвэрлэж боловсролын системийг дэлхийн чиг хандлагад нийцүүлэх “замын зураг” зохиож мөрдөх нь зүйтэй юм.

Тэгэхдээ орчин үеийн нөхцөлд бизнесийн, төрийн бус янз бүрийн байгууллага, хувь хүний суралцагсдад зориулан буй болгож байгаа биет болон биет бус хэрэглэгдэхүүнүүд сурагчдыг өөрөө зүтгэл гарган суралцахаас зайлсхийж, амарчлах нөлөөтэй байж болохгүй юм.

Энэ ч бас монголын боловсролын философийг тодорхойлохын тулд судлаачид, мэргэжилтнүүдийн ярилцлага өрнүүлэх сэдэв юм.

Боловсролын дэд бүтэц

Боловсролын дэд бүтэц өнөөдөр өөр болж байна. Сурах бичиг, байгалийн ухаан, компьютерын лаборатори төдийхөн нь орчин үеийн боловсролын хэрэгцээг хангаж чадахгүй болжээ. Эдгээр нь цаашдаа ч байх нь мэдээж. Ялангуяа сурах бичиг бол маш чухал. Учир нь сурах бичиг бол стандарт, байнга гар дор байдаг лавлах юм. Гэвч хүний

бие даан тасралтгүй суралцах, өөрөө идэвхтэй хариуцлагатай байх, мэдээлэл, мэдлэгийн эх үүсвэрийг хайх, сонгох боломжийг бүрдүүлэх талаасаа өөр байх ёстой болж байна. Суралцагч мэдлэг, мэдээлэл олж авах, хэрэгтэй үедээ зөвлөгөө авах, туршилт хийх, дадлагажих боломжийг хангахуйц боловсролын мэдээллийн цогцолбор хэрэгтэй болж байна. Бичвэрээс гадна аудио-видео хосолсон сурах бичиг болон мэдлэг, зөвлөгөө мэдээллийн олон төрлийн интернэт багцууд, хоцрогдол нөхөх болон ахисан төвшний сурах бичиг, тасралтгүй суралцахуйд зориулсан, хөтөлбөр болон бусад материалууд, дрон, олон хэмжээст принтер бүхий бодит болон виртуал лабораториудыг буй болгох нь цаг үеийн шаардлага болж байна. Жишээлбэл, байгалийн ухааны биет лабораториудаас гадна виртуал лабораториуд байж болно. Эдгээр нь суралцагчдад сургууль болон гэрийн орчинд суралцах, туршилт хийх, мэдлэгийн эх үүсвэрээ чөлөөтэй сонгох боломжийг олгоно. Ингэснээр боловсрол нээлттэй, хүртээмжтэй болно. Дадлагажих зохион байгуулалтын хэлбэрүүдийг буй болгох хэрэгтэй болно. Олон төвшний мэргэжлийн сургуулиудын суралцагчдыг дадлагажуулахад төр хувийн хэвшлийн янз бүрийн байгууллагын оролцоог хангах талаар зохистой арга хэрэгслийг олох нь чухал байна. Орчин үеийн техник, технологийн ачаар хүүхдэд зориулсан суралцахуйн хэрэглэгдэхүүн их болсон нь чухал юм. Гэвч хүүхдийн суралцах хөдөлмөрийг хөнгөвчилсөн, бодох сэтгэх, тэвчээр гаргах зэргийг үгүйсгэсэн хэрэглэгдэхүүн сөрөг нөлөөтэй юм.

Энэ бүхэн нь боловсролын дэд бүтэцтэй холбоотой янз бүрийн стандартыг гаргаж мөрдөх хэрэгцээг буй болгоно.

Боловсролын үнэлгээг чанаржуулах нь

Сургууль, багш, суралцагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, ахицын үнэлгээ хяналтын нэгдсэн систем байх нь чухал юм. Энэ бол боловсролын салбарын дотоод үнэлгээ байна. Үүнээс гадна дээд боловсрол эзэмшсэн мэргэжилтний цогц чадамжийн үнэлгээ, түүний шалгуурыг мэргэжлийн холбоод зэрэг иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтран боловсруулж мөрдөх. Боловсрол бол багш сурагч хоёрын хооронд, тэдний харилцаагаар хэрэгждэг үйл явц учраас, ялангуяа багшийн цогц чадамж, цогц чадамжаа хэрхэн хэрэглэж байгааг үнэлэх нь маш чухал. Багшийн үйл ажиллагааг үнэлэх янз бүрийн арга бий. Олон улсын байгууллагаас боловсруулж хэрэгжүүлсэн аргачлалууд байдаг. Жишээлбэл, Дэлхийн Банкны шугамаар боловсруулж Африк, Ойрх Дорнодод ашигласан үнэлгээний аргыг дурдаж болно (Халси Роджерс. Методики оценки качества работы учителей и их навыков. https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Event/ECA/central-asia/1%20Tools%20for%20measuring%20teacher%20performance_Halsey%20Rogers_Bishkek-RUS.pdf) Энэ аргачлалд багшийн ирц гэх мэт тоон үзүүлэлтүүдээс гадна мэдлэгийн тест, хичээл дээр нь сууж ажиглалт хийх, хичээлийн видео ажиглалт зэрэг багшийн үйл ажиллагааг үнэлэх олон аргуудыг хэрэглэдэг байна. Судлаачид болон боловсролын удирдлагын байгууллагууд өөр өөрийн орны нөхцөлд нийцсэн багшийн цогц чадамжийг үнэлэх арга зүйг боловсруулсан байдаг. Английн (Professional Standards for Teachers in England. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/teachers-standards>), Австралийн The (Australian Institute for Teaching and School Leadership Australian Professional Standards for Teachers. URL: http://www.aitsl.edu.au/docs/default-source/apst-resources/australian_professional_standard_for_teachers_final.pdf), Финландын үнэлгээний систем зэрэг албан ёсны болон Ч. Даниелсоны (Danielson Charlotte The

Framework for Teaching URL: [http:// www.danielsongroup.org](http://www.danielsongroup.org)) гэх мэт хувь судлаачдын боловсруулсан аргачлалууд байдаг. Нэлээд түгээмэл хэрэглэгддэг аргачлалууд бас байдаг (Accountability-based Teacher Evaluation Models; Value-Added Model for Teacher Evaluation). Ийм жишээ олон байгааг манай өөрийн хэрэглэж буй аргачлалтай зэрэгцүүлэн судалж сургуулийн, багшийн суралцагчийн, мэргэжилтний үйл ажиллагааны үр дүн, ахиц дэвшил юм уу цогц чадамжийн үнэлгээний систем буй болгох нь боловсролын салбарын үйл ажиллагааны чанарыг бүхэлд сайжруулахад түлхэц болно. Үүний дотор багшийн ёс зүйн үнэлгээ, багшийн ёс зүйтэй холбоотой маргааныг шийдвэрлэх асуудал багтана.

Суралцагчийг үнэлэхэд PiSA системийг ашиглах нь боловсролын төвшнийг олон улсынхтай харьцуулах, олон улсын хэмжээнд боловсролын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд тустай учраас одоохондоо өр хувилбарын тухай ярихгүй байх нь зүйтэй юм. Бас чадамжийн үнэлгээг ашиглах ёстой болно. Тиймээс боловсролын шат болгоны дараа суралцагчийн эзэмшсэн байх цогц чадамжийг тодорхойлох хэрэгтэй болно. Мэргэжлийн боловсролын төвшин бүрд нийцсэн цогц чадамжийг үзүүлэлт болгож үнэлэх.

Энэ бол судлах, ярилцах, улмаар албан ёсны үнэлгээний системтэй болох бас нэг чухал сэдэв юм.

Үүнээс цааших асуудал нь сурганы асуудал юм. Юуг, хэрхэн заах вэ гэдэг юм. Тэгэхдээ сургалт/хүмүүжлийн ажлын эцсийн үр дүн нь мэдлэг, чадвар, дадал (МЧД) байх учиртай.

Сурган хүмүүжүүлэх монгол уламжлалаас суралцах нь

Боловсролын шинэтгэлд монголчуудын залуу үеэ төлөвшүүлж ирсэн зарчим, арга барилыг харгалзан үзэх нь үр дүнтэй юм. Монголчууд олон жилийн туршлага, дорнын ард түмнүүдийн мэдлэг ухааны ололтоос суралцсантайгаа хослуулан ийм зарчмуудыг баримталж ирсэн байна. Ромын клуб орчин үеийн хүний нийгмийн шинж төлөвийг шинжлэн үзээд “хүмүүн байх шинэ аргад суралцах нь – Learning new ways of becoming human” хэмээх баримт бичиг гаргасны дотор өнөөгийн хүн төрөлхтний баримталж буй үнэт зүйлст шүүмжлэлтэй хандаж, улмаар “...уламжлалт мэргэн ухаан, тэргүүний шинжлэх ухаан, хүмүүнлэгийн туршлагын шинэ синтезийг эрэлхийлж, олон талт ертөнцөд хүсэн хүлээж буй ирээдүйг бий болгох боломжийг” олно хэмээн үзэж байгаагаа илэрхийлжээ. Монголын ард түмний үл хувирах үнэт зүйлс, хойч үеэ сурган хүмүүжүүлж ирсэн шилдэг уламжлал бол чухамхүү энд дурдаж байгаа “уламжлалт мэргэн ухаан” мөн.

Монголчуудын үр хүүхдээ сурган хүмүүжүүлэхдээ баримталж байсан бага наснаас нь сургаж, хүмүүжүүлэх, аливаа зүйлийн учир утгыг тайлбарлахын зэрэгцээ ажил хөдөлмөрөөр сургах, энэ явцдаа зөв зан төлөвтэй болгох, тоглоом зэрэг олон янзын арга хэрэгслийг ашиглах, хүүхдийн хүмүүжилд нийтээрээ анхаарах, гэр бүлийн үүргийг чухалчлах, хэт эрхүүлэхийг цээрлэхийн зэрэгцээ хайрлаж хамгаалах зэрэг зарчмууд нь орчин үеийн боловсролын номлол, олон улсын байгууллагаас гаргаж байгаа зөвлөмжүүдийн үзэл санаатай үндсэндээ тохирч байгаа юм.

Жич: Энэ материалыг Монгол Улсын боловсролын монгол тогтолцоо ямар байх, боловсролын бодлого ямар байх талаар яриа хэлэлцүүлэг өрнүүлэхийн тулд бэлтгэсэн болно.